

TÜRK DİLİ

Dil ve Edebiyat Dergisi • Sayı: 638 • Şubat 2005

3YTL. (3.000.000 TL.)

AB Tarama Sürecinde Türk Dili-I

Prof. Dr. Nevzat GÖZAYDIN

Anılarla Behçet Necatigil

Prof. Dr. Hikmet Sami TÜRK

Bağlaçlar ve Türkiye Türkçesindeki Oluşumları

Prof. Dr. Zeynep KORKMAZ

Biraz Bulut Biraz Yıldız (Şiir)

Behiye KÖKSEL

V. Propp'un Masal Çözümleme Metodu

Yard. Doç. Dr. Nilgün ÇIBLAK

İşte Geldik, Gidiyoruz (Şiir)

H. Rıdvan ÇONGUR

ÖSS Sorularında İmla Sorunu

Cemil EKİYOR

Âşığın Rengi (Şiir)

Özer ŞENÖDEYİCİ

Doğru Yazalım Doğru Konuşalım

Prof. Dr. Hamza ZÜLFİKAR

İstanbul (Şiir)

Mehmet M. AYKUTOĞLU

Nazan Bekiroğlu'nun İsimle Ateş Arasında Adli Romanının Tahlili

Yard. Doç. Dr. Alâattin KARACA

Değil mi? (Hikâye)

Şaban ÖZÜDOĞRU

Bir Nedeni Var (Şiir)

Âşık Mustafa RUHANİ

Dergi ve Kitap Dünyasından

Prof. Dr. Nevzat GÖZAYDIN

GENÇ KALEMLERLE BAŞ BAŞA

V. Propp'un Masal Çözümleme Metodu

Yard. Doç. Dr. Nilgün ÇIBLAK

Halk edebiyatının anlatı esasına dayanan önemli türlerinden birisi olan masallar, özellikle çocukların eğitiminde, sosyal gelişiminde önemli faydalar sağladığı gibi yetişkinler için de bir nevi roman ve hikâye işlevi görmüştür. Genellikle kadınlar tarafından anlatılan bu tür, yüzlerce yıldan beri uzun kış gecelerinde ve toplu iş yapımı sırasında halkımızın eğlence vasıtalarından biri olmuştur. Bugün de, eskisi kadar olmasa da, Anadolu'nun değişik köşelerinde ve özellikle kırsal çevrelerde masal anlatma geleneği devam etmektedir. Kuşaktan kuşağa aktarılan bu masallardan bir kısmı unutulmuş, bir kısmı yazıya geçirilmiş, bir kısmı da diğer türlerle karışmış bulunmaktadır.

Çeşitli özellikleriyle büyük küçük herkesin ilgisini çeken masalların, insanın ve toplumun anlaşılmasını sağlamada önemli bir rolü vardır. Şöyle ki masal anlatıcısı, günümüz hikâye ve romanında olduğu gibi, masalın kişilerini bir düşünce ve duygu kalıbı olmaktan çıkararak, belirli bir zamana ve yere bağlı olmasa da, az çok kültür birliği oluşturmuş bir ülke üzerinde yaşayan, bir "dünya görüşü"ne sahip insan tiplerini yansıtır. Bu bakımdan masalçı, sadece kişileri canlandırıp konuşurmakla kalmaz, kendi toplumunun dilini konuşurur, bu toplumun sevinç ve dertlerini, şakalarını çeşitli şekillerde dile getirir (Boratav 1998:14). Bir başka yönüyle de insanlar, hayallerini, beklentilerini, olmasını istedikleri olağanüstü olayları masallara yansıtmıştır. Bu da masalarda sıradan olaylarla olağanüstülüklerin bir arada gerçek gibi yansıtılmasına neden olmuştur.

Masalın esas yaratılma sebepleri "*Üstün fikrin, idealin hiç değilse hayal âleminde gerçekleşmesini sağlamak; güçsüzlüğümüz sebebiyle doğru olduğunu bildiğimiz halde gerçekleştiremediğimiz bazı ideal fikirlerin tahakkukuna yardım etmek.*" şeklinde özetlenebilir (Sakaoğlu 1999: 159-160). Bu bakımdan masallar, insanların ruhî ve zihnî gelişmelerinde geçirdikleri aşamaları ortaya koyarak onların manevî yönlerini açıklamada araştırmacılara yardım etmektedir (Günay 1975: 2-3). Ancak ne var ki, diğer bütün folklor ürünleri gibi insanın kendini görmesi ve anlamasında önemli bir yeri bulunan masallar, araştırmacıların

V. Propp'un Masal Çözümleme Metodu

dikkatini çok geç dönemlerde çekmiştir. Masal türü, yaklaşık iki yüzyıldan beri ele alınıp incelenmeye başlanmıştır.

Masalın bir edebî tür olarak kabul edilip sözlü kaynaklardan tespit edilmesinin ardından sınıflandırma çalışmalarına ağırlık verilmiştir. Yapılan tasniflerde "masal tipleri" ve "masal motifleri" esas alındığı için tip ve motif terimlerini kısaca açıklamakta fayda vardır. Ünlü masal araştırmacısı Stith Thompson, tip konusunda şunları söylemektedir: "*Bu terim, gelenekte bağımsız bir şekilde var olabilen, anlamlı bir masaldır. Ayrı bir hikâyeye (anlatış) olarak söylenen herhangi bir hikâyeye ne kadar karmaşık veya ne kadar basit olursa olsun bir tip olarak kabul edilebilir...*" (Şimşek 2001: 70). Dolayısıyla her masal, kendi başına bağımsız bir tip olabilmektedir. Ancak bunların farklı coğrafi alanlarda ya da kültürlerde anlatılan varyantları da bulunmaktadır. Yine aynı araştırmacı motifi ise; "*Eskiden beri yaşama kabiliyetine sahip olan, masalın en küçük unsuru.*" (Sakaoğlu, 1999: 15) şeklinde tarif etmektedir.

Masal sınıflandırmaları üzerine ilk çalışmalar, batılı araştırmacılar tarafından yapılmıştır. Öncelikle Alman masal araştırmacısı J. G. Von Hahn, masalları tiplerine göre sınıflandırma girişiminde bulunmuştur. Ancak bu çalışma, kapsamlı ve kalıcı olmaktan çok, daha sonraki çalışmalara yol gösterici nitelik taşımaktadır. Bu konuda ilk önemli çalışmayı 1910 yılında Antti Aarne hazırlamıştır. Aarne, masalları; a) hayvan masalları (1-299), b) asıl halk masalları (300-1199), c) fıkralar (1200-1999) olmak üzere üç grupta toplamıştır. Bu üçlü sınıflandırma, kendi arasında da ana ve alt dallara ayrılarak daha kolay yararlanılır hâle getirilmiştir, ayrıca bazı numaralar, zamanla yeni numaraların bulunabileceği düşüncesiyle boş bırakılmıştır (Sakaoğlu 1999: 10-13).

Bu eserden yaklaşık 20 yıl sonra Antti Aarne'in öğrencisi Stith Thompson, aynı tasnifi genişleterek yayımladığı *The Types of the Folktale* adlı çalışmasında, masalları; a) hayvan masalları (1-299), b) asıl halk masalları (300-1199), c) fıkralar (1200-1999), ç) zincirlemeli masallar (2000-2399) ve d) sınıflamaya girmeyen masallar (2400-2499) olmak üzere beş ana başlık altında sınıflandırmıştır. Her grubun kendi içerisinde de alt başlıklara ayrıldığı bu çalışma, diğer tasniflere göre en geniş olanıdır. Thompson, Aarne'in tasnifini genişletirken diğer ülkelerde anlatılan masallara da yer vererek çalışmasına milletlerarası bir nitelik kazandırmıştır. Eserde tip numaralarının yanı sıra masalların varyantları ve kısa açıklamaları ile önemli motifleri de verilmiştir (Şimşek 2001: 71).

Türk masallarının tip sınıflandırması ile ilgili önemli çalışma ise W. Eberhard ile Pertev N. Boratav tarafından hazırlanmıştır. Eberhard ve

Boratav'ın *Typen Türkischer Volksmärchen* adlı eserinde 378 masal tipi tespit edilerek bunların motif sırası, belirgin motifleri vb. sıralanmıştır. 1953 yılında yayınlanan bu çalışmada masallar, 23 ana başlık altında toplanmıştır (Şimşek 2001: 76-77).

Motiflerle ilgili çalışmalara bakıldığında ise, bunların tarihinin çok eskilere gitmediği görülmektedir. Bu konuda dünyada en geniş çalışmayı 1932-1936 yılları arasında yayınladığı altı ciltlik *Motif-Index of Folk-Literature* adlı eseriyle Stith Thompson yapmıştır. Bu çalışmada 23 ana başlık altında toplanan motifler, kendi aralarında da çeşitli alt başlıklara ayrılmıştır. İkinci baskısı 1955-1958 yılları arasında yapılan söz konusu motif kataloğu, yeni kataloğlardan yararlanılarak daha da zenginleştirilmiştir. Kataloğun ilk beş cildinde, anlatı türlerinde bulunan motifler konularına göre A'dan Z'ye doğru tasnif edilerek alfabetik sırayla verilmiştir. Altıncı ciltte ise ilk beş ciltteki önemli kavramların harf sırasına göre düzenlenmiş dizini yer almaktadır (Sakaoğlu 1999: 16).

Türk masallarının bu tarz bir kataloğu bulunmamakla birlikte Eberhard ile Boratav'ın birlikte hazırladığı çalışmada bir dereceye kadar "motif kataloğu taslağı" diyebileceğimiz ve harf sırasına göre verilen uzunca bir liste yer almaktadır (Sakaoğlu 1999: 16).

Türkiye'deki masal inceleme çalışmalarında söz konusu tip ve motif sınıflandırmalarından yararlanılmıştır. Buna göre gelenekte yaşayan masalların Aarne-Thompson, Eberhard-Boratav kataloglarındaki tip numaraları ve motif sıraları tespit edilmiş, motifleri çıkarılıp bazen de bunların benzeri *Motif-Index of Folk-Literature*'de araştırılmıştır. Saim Sakaoğlu (Sakaoğlu 1973), Bilge Seyidoğlu (Seyidoğlu 1975), Ali Berat Alptekin (Alptekin 1982), Esmâ Şimşek (Şimşek 2001) vb. araştırmacılarımız tarafından yapılan bu tür çalışmalar, Türk halk masallarının tasnif, tahlil ve mukayese edilmesi açısından yol gösterici olmasının yanı sıra ülkemizde anlatılan masalların tip ve motiflerinin belirlenmesine yönelik önemli katkıda bulunmuştur.

Yukarıda genel olarak özetlediğimiz masal sınıflandırma çalışmalarının tamamı, masalların içerikleri göz önünde bulundurularak ve genellikle temlere göre hazırlanmıştır. Öte yandan bugün bütün bilim dallarında içerik araştırmalarının yanında şekil ve yapı özelliklerine göre de incelemeler yapılmaktadır. Bunlardan Rus halk bilimcisi Vladimir Propp, 1928 yılında Leningrad'da yayınladığı "Morfologiya Skazki" (Masalın Biçimbilimi) adlı eserinde olağanüstü masalları yapı bakımından incelemiştir. Propp'a göre masalları, temleri esas alarak sınıflandırmak araştırmacıları doğru sonuçlara ulaştırmamaktadır. Temler, özellikle de peri masallarının temleri birbiriyle çok

V. Propp'un Masal Çözümleme Metodu

yakından ilgilidir (Günay 1975: 22). Bu nedenle çalışmasını peri masalları üzerinde hazırlamıştır. Eserinde malzeme olarak A. N. Afanasyev'in derlediği *Rus Halk Masalları*'ndaki 50-150 numaralar arasında yer alan yüz masalı kullanmıştır. İncelemeye aldığı metinlerden yola çıkarak olağanüstü masalların çok renkli çeşitliliği ile tekbiçimliliği olmak üzere iki temel özelliğine dikkati çeken Propp, öncelikle masalların oluşturucu bölümlerini tespit etmiş, ardından bu bölümleri göz önünde bulundurarak masalları birbirleriyle karşılaştırmıştır.

V. Propp'un amacı, görünüşteki çeşitlilik altında binlerce masala ortak olabilecek "işlevsel" unsurları ortaya çıkarmak, bir başka deyişle halk masalının yapısını düzenleyen sabit yasaları saptamaktır (Propp 2001:10). Böylece de masalın kökeni sorununa objektif olarak yaklaşabilmek için önce masalın ne olduğunu ortaya koyabilmektir (Çobanoğlu 1999: 188). Ona göre masalın doğru bir biçim bilimsel incelemesi yapılmadığı sürece masal konusunda sağlıklı bir değerlendirmede bulunmak mümkün değildir.

Propp, masalların sabit ve değişen değerlerini saptamak için aşağıdaki durumları birbiriyle karşılaştırmıştır: (Propp 2001:38)

1. Kral, kahramanın birine bir kartal verir. Kartal, kahramanı başka bir krallığa götürür.

2. Büyükbaba, Suçenko'ya bir at verir. At, Suçenko'yu başka bir krallığa götürür.

3. Büyücü, İvan'a bir kayık verir. Kayık, İvan'ı başka bir krallığa götürür.

4. Kraliçe, İvan'a bir yüzük verir. Yüzükten çıkan iri yarı adamlar, İvan'ı başka bir krallığa götürür.

Örneklerde görüldüğü üzere masal kahramanlarının isimleri ve faydalandıkları nesnelere değişmekte, öte yandan kişilerin eylemleri değişmemektedir. Buradan masalın, genellikle aynı eylemleri değişik kişilere yaptırttığı sonucuna ulaşılmaktadır. Söz konusu eylemlere de "işlev" adı verilmektedir.

Propp'un incelemesinde kullandığı temel anlatı birimi işlevdir (Kıran2000:115). İşlev, kişinin eylemidir, ancak bu eylem de olay örgüsünün akışı içindeki anlamına göre tespit edilmiştir. Masallarda kişilerin yerine getirdiği işlevler, masalın temel bölümleri olup değişmez unsurlardır (Propp 2001:11).

V. Propp, bu unsurların masallardaki yerinin çok kesin ve belirgin olduğunu tespit etmiş, ayrıca halk masallarının tümünde benzer şekilde sıralanan işlevlerin yapısı hakkında şu saptamalarda bulunmuştur (Propp 2001:40-43):

1. Kişilerin işlevleri, kimin tarafından ve nasıl gerçekleştirilirse gerçek-

leştirilsin masalın değişmez, sürekli öğeleridir.

2. Masallardaki işlevlerin sayısı sınırlıdır.

3. İşlevlerin sıralanışı hep aynıdır.

4. Bütün olağanüstü masallar, yapılarına göre tek bir tipe aittir.

Propp, masalarda tespit ettiği 31 işlevi sırasına göre verirken her işlevin içeriğinin kısa bir özetini yapar, ardından işlevi kısaca tanımlar ve şematik karşılaştırmalar yapmayı sağlaması için işleve uygun bir simge verir.

Masallar genellikle bir başlangıç durumu ile başlar. Burada ailenin fertleri sayılır ya da geleceğin kahramanı, sadece ismiyle veya durumunun işaret edilmesiyle tanıtılır. Başlangıç durumu, bir işlev olmasa da önemli bir biçim-bilimsel öğe olarak kabul edilir. Bu öğeye "başlangıç durumu" adı verilir ve "α" işareti ile gösterilir.

Başlangıç durumunun ardından işlevler, aşağıdaki şekilde sıralanır (Propp 2001:45-89):

I. Aileden biri evden uzaklaşır (tanımı: *uzaklaşma*, simgesi β).

II. Kahraman bir yasakla karşılaşır (tanımı: *yasaklama*, simgesi γ).

III. Yasak çiğnenir (tanımı: *yasayı çiğneme*, simgesi δ)

IV. Saldırgan bilgi edinmeye çalışır (tanımı: *soruşturma*, simgesi ε).

V. Saldırgan kurbanıyla ilgili bilgi toplar (tanımı: *bilgi toplama*, simgesi ξ).

VI. Saldırgan, kurbanını ya da servetini ele geçirmek için, onu aldatmayı dener (tanımı: *aldatma*, simgesi η).

VII. Kurban aldanır ve böylece istemeyerek düşmanına yardım etmiş olur (tanımı: *suça katılma*, simgesi θ).

VIII. Saldırgan, aileden birine zarar verir (tanımı: *kötülük*, simgesi A).

VIII-a. Aileden birinin bir eksiği vardır; aileden biri bir şeyi elde etmek ister (tanımı: *eksiklik*, simgesi a).

IX. Kötülüğün ya da eksikliğin haberi yayılır, bir dilek ya da bir buyrukla kahramana başvurulur, kahraman gönderilir ya da gitmesine izin verilir (tanımı: *aracılık, geçiş anı*, simgesi B).

X. Arayıcı kahraman eyleme geçmeyi kabul eder ya da eyleme geçmeye karar verir (tanımı: *karşıt eylemin başlangıcı*, simgesi C).

XI. Kahraman evinden ayrılır (tanımı: *gidiş*, simgesi ↑).

XII. Kahraman büyülü bir nesneyi ya da yardımcıyı edinmesini sağlayan bir sınama, sorgulama, saldırı vb. ile karşılaşır (tanımı: *bağışçının ilk işlevi*, simgesi D).

XIII. Kahraman ileride kendisine bağışta bulunacak kişinin (bağışçının) eylemlerine tepki gösterir (tanımı: *kahramanın tepkisi*, simgesi E).

XIV. Büyülü nesne kahramana verilir (tanımı: *büyülü nesnenin alın-*

V. Propp'un Masal Çözümleme Metodu

ması, simgesi F).

XV. Kahraman, aradığı nesnenin bulunduğu yere ulaştırılır, kendisine kılavuzluk edilir ya da yol gösterilir (tanımı: *iki krallık arasında yolculuk, bir kılavuz eşliğinde yolculuk*, simgesi G).

XVI. Kahraman ve saldırgan, bir çatışmada karşı karşıya gelir (tanımı: *çatışma*, simgesi H).

XVII. Kahraman özel bir işaret edinir (tanımı: *özel işaret*, simgesi I).

XVIII. Saldırgan yenik düşer (tanımı: *zafer*, simgesi J).

XIX. Başlangıçtaki kötülük giderilir ya da eksiklik karşılanır (tanımı: *giderme*, simgesi K).

XX. Kahraman geri döner (tanımı: *geri dönüş*, simgesi ↓).

XXI. Kahraman izlenir (tanımı: *izleme*, simgesi Pr).

XXII. Kahramanın yardımına koşulur (tanımı: *yardım*, simgesi Rs).

XXIII. Kahraman kimliğini gizleyerek kendi evine döner ya da bir başka ülkeye gider (tanımı: *kimliğini gizleyerek gelme*, simgesi O).

XXIV. Düzmece bir kahraman asılsız savlar ileri sürer (tanımı: *asılsız savlar*, simgesi L).

XXV. Kahramana güç bir iş önerilir (tanımı: *güç iş*, simgesi M).

XXVI. Güç iş yerine getirilir (tanımı: *güç işi yerine getirme*, simgesi N).

XXVII. Kahraman tanınır (tanımı: *tanı(n)ma*, simgesi Q).

XXVIII. Düzmece kahramanın, saldırganın ya da kötünün gerçek kimliği ortaya çıkar (tanımı: *ortaya çıkarma*, simgesi Ex).

XXIX. Kahraman yeni bir görünüm kazanır (tanımı: *biçim değiştirme*, simgesi T).

XXX. Düzmece kahraman ya da saldırgan cezalandırılır (tanımı: *cezalandırma*, simgesi U).

XXXI. Kahraman evlenir ve tahta çıkar (tanımı: *evlenme*, simgesi W^o).

Masalların yapısını, sayıları 31 ile sınırlı söz konusu işlevler oluşturmaktadır. Bütün işlevler arka arkaya sıralandığında, her işlevin kendisinden önceki işlevden mantıkî ve estetik gereklilikle ortaya çıktığı görülmektedir.

İşlevler, masalın temel öğelerini, olayı oluşturan öğeleri simgeler. Masallarda, olay örgüsünün akışını belirlememekle birlikte, büyük önem taşıyan bağlantı öğeleri ve güdülenmeler de vardır. Bağlantı öğeleri iki işlevin hemen birbirini izlemediği durumlarda, bir işlevi diğerine bağlayan bilgilerdir. Güdülenme ile kastedilen ise, kişilere çeşitli eylemleri yaptıran dürtü ve amaçlardır. Güdülenmeler, masala kimi zaman canlı ve özel bir nitelik kazandırmakla birlikte kararsız öğeler olup işlevlerden ya da bağlantılardan daha az kesin ve daha az belirgin özelliğe sahiptir (Propp 2001: 95; 100).

Masalarda işlevler, “yasak-yasağı çiğneme”, “soruşturma-bilgi toplama”, “çatışma-zafer”, “güç iş-güç işi yerine getirme”, “izleme-yardım (kurtuluş)” vb. şeklinde birer çift oluşturur. “Kötülük, gönderme, kahramanın eyleme geçmesi ve gidiş” eylemleri bir grupta toplanır. “Cezalandırma, evlilik” ise masalın yapısında müstakil olarak bulunan öğeler olup diğer işlevlerin doğal sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Belirlenen 31 işlevin tamamına her masalda rastlanmaz, ancak mevcut işlevlerin sırası kesinlikle değişmez. Bu bakımdan Propp, masalı bir kötülükle ya da eksiklikle başlayıp ara işlevlerden geçerek evlilik ya da çözüm olarak kullanılan başka işlevlere ulaşan bir gelişme olarak tanımlamaktadır. Bu gelişme, “olaylar dizisi” ya da “kesit” olarak adlandırılır. Bitiş işlevi, ödüllendirme, aranan nesnenin elde edilmesi veya kötülüğün giderilmesi vb. olabilir (Propp 2001: 121-122).

Masalların çözümlenmesi sırasında, masalı oluşturan olaylar dizisinin belirlenmesine öncelik verilir. Masalda karşımıza çıkan her yeni kötülük, zarar, eksiklik yeni bir olaylar dizisinin oluşmasına neden olur. Dolayısıyla bir masal, birçok olaylar dizisinden oluşabilir.

Masaldaki genel anlatı süreci içerisinde yer alan işlevler, Propp’a göre yedi kişinin eylem alanı içinde dağılım gösterir: Saldırganın eylem alanı (kötülük, çatışma, izleme); bağışçının eylem alanı (büyülü nesnenin aktarılmasının hazırlanması, büyü nü nesnenin kahramana verilmesi); yardımcının eylem alanı (zor işin başarılmasında kahramana yardım edilmesi); aranan kişinin ve babasının eylem alanı (güç işlerin başarılma isteği, bir özel işaretin zorla benimsettirilmesi, düzmece kahramanın ortaya çıkarılması, gerçek kahramanın tanınması, saldırganın cezalandırılması, evlenme); gönderenin eylem alanı (kahramanın görevlendirilmesi); kahramanın eylem alanı (arayış amacıyla gidiş, bağışçının isteklerine tepki, evlenme); düzmece kahramanın eylem alanı (arayış amacıyla gidiş, bağışçının isteklerine tepki, asılsız iddialar) (Propp 2001: 105-106).

V. Propp, peri masalları üzerine yaptığı bu inceleme sonucunda masalardaki ortak unsurlardan hareket ederek masalların yapısını ortaya koymuştur. Peri masalları yukarıda sıralanmış olan işlevlerin belirli bir düzen dâhilinde sıralanmasıyla oluşmuştur. Her masalda bu işlevlerin bir kısmı bulunmakta bir kısmı ise çeşitli olay dizilerinde tekrar edilmektedir. Propp’un bu çalışmasına göre peri masalları dışındaki diğer masallar, hatta farklı coğrafya ve kültürlerle ait masallar da yapıları bakımından birbirinin aynıdır. Bir başka deyişle bütün masallar, ortak bir yapı üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla Propp metoduyla masalların çözümlenmesi sağlanarak bu türün yapısı tespit edile-

V. Propp'un Masal Çözümleme Metodu

bilir. Böylelikle masalların doğru bir şekilde tasnifi ve incelemesi yapılabilir.

Bu metot, Türkiye'de ilk kez Umay Günay tarafından hazırlanan bir doktora tezinde, Elazığ'dan derlenen 70 masal metni üzerinde uygulanmıştır (Günay 1975). Günay, 1975 yılında yayımlanan bu çalışmasında, masalların tip numaralarını tespit etmiş, daha sonra bunları Propp metoduna göre inceleyerek Propp'un tespit ettiği masal yapısının Türk masalları için de geçerli olduğu sonucuna varmıştır. Söz konusu çalışma, alanında bir ilk olması açısından büyük önem taşımaktadır, ancak bu metodun sadece bir ilde ya da birkaç ilde anlatılan masallara değil de Türkiye genelindeki farklı tipteki masallara uygulaması yapılmalıdır. Bu tarz bir araştırma, alanında uzman kişilerin ortak çalışmalarıyla daha sağlıklı ve geçerli sonuçlar ortaya çıkaracaktır. Böylelikle Türk halk masallarının genel yapısı tespit edilerek sınıflandırma ve varyant sorununa çözüm sağlanacağı gibi bu türün farklı coğrafyalarda anlatılan şekilleriyle de karşılaştırılmasında büyük olanaklar tanınacaktır.

Genel özellikleriyle açıklamaya çalıştığımız Propp metodunun daha iyi anlaşılabilmesi için aşağıda Mersin'in Mut ilçesinden derlediğimiz "Avcı Yusuf'un Oğlu" adlı masalın çözümlemesi verilmiştir. Propp metoduna göre masalların sınıflandırılması, daha evvel de bahsedildiği üzere, iki çift işlevin varlığı ya da yokluğu göz önünde bulundurularak yapılmaktadır. İncelemeye aldığımız masal, güç iş-güç işi yerine getirme (M-N) çiftini içermektedir. Olaylar dizisi ve işlevleri ise şu şekildedir:

Olaylar Dizisi - I

1. Bir avcı Yusuf vardır (tanımı: *başlangıç durumu*, simgesi α).
2. Baba ölür (tanımı: *uzaklaşma*, simgesi β^2).
3. Çocuk, babasının yedi sene uğraşıp da vuramadığı tavus kuşunu vurur. Bu kuşu padişaha hediye eder (bağlantı ögesi - §).
4. Hazinedar, tavus kuşunu kendisine vermediği için çocuğa kızar, onu kıskanır (Güdülenme - Gdl.).
5. Hazinedar, padişaha bu tavus kuşunun tüylerinin ancak fildişlerinin üzerine serildiğinde güzel görüneceğini söyler (tanımı: *eksiklik*, simgesi a^3).
6. Hazinedar, bunu avcı Yusuf'un oğlunun getirebileceğini söyler (bağlantı ögesi - §).
7. Çocuk, padişahın huzuruna çağrılır (tanımı: *aracılık*, *geçiş anı*, simgesi B^1).
8. Çocuğa, iki çuval fildişi getirmesi gerektiği, getirmediği taktirde cellada gönderileceği söylenir (tanımı: *aracılık*, *geçiş anı*, simgesi B^2).
9. Annesi oğluna fildişlerini getirebilmesi için padişahın bir fayton, kırk tuluk şarap, kırk kerpeten ve kırk cariye ister (bağlantı ögesi - §).
10. Çocuk annesinin söylediği yerde fildişlerini elde eder (tanımı: *giderme*,

simgesi KF²).

11. Çocuk geri döner (tanımı: *geri dönüş*, simgesi ↓).

12. Çocuğa bir altın verilir (tanımı: *parayla ödüllendirme*, simgesi w³).

Olaylar Dizisi – II

13. Padişahın “Buna ne yakışır” sorusuna, hazinedar, “Gider gelmez dağından inci ile mercanın getirilip fildişlerinin üstüne dizilirse olur” cevabını verir (tanımı: *eksiklik*, simgesi a³).

14. Hazinedar, bunu ancak avcı Yusuf’un oğlunun getirebileceğini, getirmediği takdirde cellada gönderilmesi gerektiğini söyler (tanımı: *aracılık, geçiş anı*, simgesi B²).

15. Annesi, çocuğa gitmesini ve Allah’a tevekkeli olmasını söyler (tanımı: *karşıt eylemin başlangıcı*, simgesi C).

16. Çocuk gider (tanımı: *gidiş*, simgesi ↑).

17. Yolda Hızır’la karşılaşır. Hızır, selam verdikten sonra çocuğa nereye gittiğini sorar (tanımı: *bağışçının ilk işlevi*, simgesi D²).

18. Çocuk, Hızır’ın selamını alır (tanımı: *kahramanın tepkisi*, simgesi E²).

19. Hızır, önce çocuğun gözlerini yumdurur ardından ona iki çuval inci ile mercan verir (tanımı: *giderme*, simgesi KF¹).

20. Çocuk geri döner (tanımı: *geri dönüş*, simgesi ↓).

21. Çocuğa bir altın verilir (tanımı: *parayla ödüllendirme*, simgesi w³).

Olaylar Dizisi – III

22. Hazinedar, fildişlerinin üzerine serilen ayrıca üstüne inci ile mercan dizilen tavus kuşu tüylerinin, padişaha gelin gelecek Çin padişahının kızına yakışacağını ifade eder (tanımı: *eksiklik*, simgesi a¹).

23. Hazinedar, padişaha bunu avcı Yusuf’un oğlunun getirmesi gerektiğini söyler, getirmemesi durumunda onun cellada gönderilmesini ister (tanımı: *aracılık, geçiş anı*, simgesi B²).

24. Çocuk yola çıkar (tanımı: *gidiş*, simgesi ↑).

25. Yolda iki karıncaya yardım eder, ayrıca çam ağacını kökünden sökebilen, değirmenden akan bütün unları karnına doldurabilen ve yine değirmenden akan suyu olduğu gibi yutabilen üç kişiyle arkadaş olur (tanımı: *büyümlü nesnenin alınması*, simgesi F⁶9).

26. Çin padişahının kızı üç şart koşar (tanımı: *güç iş*, simgesi M).

27. Çocuk, yardımcılarıyla beraber şartları yerine getirir (tanımı: *güç işi yerine getirme*, simgesi N).

28. Kızı alır (tanımı: *giderme*, simgesi K).

29. Geri dönerler (tanımı: *geri dönüş*, simgesi ↓).

30. Kız, oğlanın yaptıklarını padişaha anlatır (bağlantı ögesi - §).

V. Propp'un Masal Çözümleme Metodu

31. Hazinedar, kötülükleri ortaya çıkınca padişah tarafından cezalandırılır (tanımı: *cezalandırma*, simgesi U).

32. Padişah, Çin padişahının kızını alır, kendi kızını da avcı Yusuf'un oğluna verir (tanımı: *evlenme*, simgesi W^0).

Bu masalın bütün işlevlerini bir araya getirirsek aşağıdaki şemayı elde ederiz:

$$I. \alpha \beta^2 a^3 B^1 B^2 KF^2 \downarrow w^3$$

$$II. a^3 B^2 C \uparrow D^2 E^2 KF^1 \downarrow w^3$$

$$III. a^1 B^2 \uparrow F^6 M N K \downarrow U W^0$$

İncelediğimiz masal üç olaylar dizisi (kesit)nden oluşmaktadır. Masallarda olaylar dizisi, hemen bir başka olaylar dizisinin ardından gelebileceği gibi birbiri içine de girebilir. Avcı Yusuf'un Oğlu masalındaki olaylar dizisi, birbirinin arkasından gelmiştir. Bunlar masalın içerisindeki iç masallar konumundadır. Her yeni bir eksiklik masalda yeni bir olaylar dizisinin başlamasına neden olmuştur. Kahramana eksikliğin giderilmesinde (yapacağı güç işte) birileri yardım ederken, somut olarak eyleme geçmese de, birisi (yani hazinedar) karşı çıkmıştır. Kahraman, aldığı yardımların yanında bazen çeşitli sınamalara da tâbi tutularak eksikliği gidermeye çalışmış ve sonunda görevini başarinca ödüllendirilmiştir.

Masalın her üç olaylar dizisinde *saldırgan* olarak karşımıza çıkan kişi, padişahın hazinedarıdır. Avcı Yusuf'un oğlu istediği tavus kuşunu kendisine vermediği için ona karşı kin beslemiş ve onun cellada gönderilebilmesi için padişah aracılığıyla güç işlerde görevlendirilmesinde etkili olmuştur. Masallarda bağışçının eylem alanı; büyülü nesnenin kahramana verilmesini sağlamaktır, ancak incelediğimiz masalda büyülü nesne yoktur, bunun yerine ikinci olaylar dizisinde gösterdiği kerametle kahramanın inci ile mercan bulmasını sağlayan Hızır vardır. Bu bakımdan *bağışçı* Hızır'dır. Birinci olaylar dizisinde kahramana fildişi bulma konusunda yardımcı olan anne ile üçüncü olaylar dizisinde Çin padişahının kızını alıp getirmede, özellikle sınama sırasında, yardım eden yol arkadaşları da *yardımcı* kişilerdir. Prenses ve babası üçüncü olaylar dizisindeki eylemlerini yerine getirmektedir. Burada Çin padişahının kızı, kahramanı birtakım sınavlardan geçirmiştir. Sınamalardan başarılı çıkılmasından sonra Çin padişahı, kızını kahramanla göndermiştir. Kahramanı, eksikliklerin karşılanması için *gönderen* padişahdır. Her üç bölümün *kahraman*'ı Avcı Yusuf'un oğludur. Bu kişi, sırasıyla bütün eksiklikleri (fildişinden sonra inci ile mercan bulma, ardından Çin padişahının kızını gelin olarak saraya getirme) gidermek için arayışa çıkmış, sonunda bu zor işleri yerine getirdiği için padişahın kızıyla evlendirilerek ödüllendirilmiştir. Masalda *diizmece kab-*

raman ise bulunmamaktadır. Dolayısıyla işlevler, altı kişinin eylem alanı içerisinde paylaştırılmıştır.

“Avcı Yusuf’un Oğlu” masalında Propp’un tespit ettiği 31 işlevin tamamı yoktur, ancak işlevlerin sırası belirtilen düzen dahilindedir.

Sonuç: Masal araştırmalarında, tip ve motif çalışmalarının yanı sıra ülkemizde çok yaygın olarak kullanılmamakla birlikte, masalları biçim bilimsel açıdan ele alan Propp metodu da önemli bir yere sahiptir. İncelemeye aldığımız masal, V. Propp’un “masal çözümleme metodu”na uygun bir metindir. Ancak bu metodun çeşitli yörelerde anlatılan farklı tipteki masallara uygulanması yapılarak Türk masallarının yapısının tespit edilmesi gerekmektedir. Bunun için çok sayıda metnin çözümlenmesinden çok kişilerin işlevleri göz önünde bulundurularak bir metin sınırlandırılması yapılmalı, artık yeni bir işlev içermeyen masallar inceleme dışında bırakılmalıdır. Seçilen metinlerin çözümlemesi yapılarak Propp’un çalışmasında bulunan ya da bulunmayan bir başka deyişle yeni ya da eksik işlevler tespit edilmelidir. Böylelikle Türk halk masallarının yapısını belirleyen sabit unsurlar ortaya çıkarılmış olacaktır. Bu da masalların sınıflandırılması ve varyantlarının tespiti konusunda, ayrıca masallarımızın diğer kültürlerin masallarıyla karşılaştırılmasında araştırmacılara büyük kolaylık sağlayacaktır.

Kaynakça

- Alptekin, Ali Berat (1982), *Tajeli Plâtosu Masallarında Motif ve Tip Araştırması*, Erzurum: Basılmamış Doktora Tezi.
- Boratav, Pertev Naili (1998), *Zaman Zaman İçinde*, İstanbul: Adam yayınları.
- Çobanoğlu, Özkul (1999), *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihinin Giriş*, Ankara: Akçağ yayınları.
- Günay, Umay (1975), *Elâzığ Masalları (İnceleme)*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi BasımEvi.
- Zeynel Kıran ve Ayşe Eziler Kıran (2000), *Yazınsal Okuma Süreçleri*, Ankara: Seçkin Yayın Evi.
- Propp, Vladimir (2001), *Masalın Biçimbilimi - Olağanüstü Masalların Yapısı-*, 2.b., Çev.: Mehmet Rifat - Sema Rifat, İstanbul: Om Yayın Evi.
- Sakaoğlu, Saim (1973), *Gümmüşhane Masalları Metin Toplama ve Tablil*, Ankara: Atatürk Üniversitesi yayınları.
- (1999), *Masal Araştırmaları*, Ankara: Akçağ yayınları.
- Seyidoğlu, Bilge (1975), *Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar (Metinler ve Açıklamalar)*, Ankara: Atatürk Üniversitesi yayınları.
- Şimşek, Esmâ (2001), *Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması*, C. I, Ankara: KB yayınları.

V. Propp'un Masal Çözümleme Metodu

Avcı Yusuf'un Oğlu Masalı

Bir avcı Yusuf varmış, avcılıktan başka zeneati yoğunmuş, avınan geçinirlermiş. Bir guş varmış, yanar dönermiş. Onu vurmanın golayı değil. Yedi sene peşine düşmüş, gattiyen guşu vuramamış. O avcı Yusuf'tan bir oğlan meydana gelmiş. Avcı Yusuf sana ömürler ölmüş. Oğlan yetişmiş. "Ana, bubamın zeneati neciyidi" demiş. Annesi deyivirmemiş, avcılık zor diye, bişey olu diye, bicelik şey diye deyivirmemiş. Öte deyirmezke, beri deyirmezke "Ana, benim bubamın zeneati neci", "İşte dülgelik". Çocuk dülgere çalışa gidermiş, olmazmış. "İşte tamircilik". Çocuk o yanna tamircilik gider olmazmış, o yanna olmaz. Birgün "Ana bana bir gavurka edivir" demiş. Siz de bilir misiniz bilmem, eveli sacı gurardık, altına ataşı yakardık, buğdayı üstüne gorduk, gavurka ederdik. Yeycek bişey olmazsa onu yirdik. Anası böyle buğdayı avıçlayıp da böyle gorkana anasının elinin üstüne çöküvirmiş. Sac gızgın ya. "Bubamın zeneatini deyivirceksin, deyivirmezsen yakacam" demiş. "Bubanın zeneati avcılık oğlum" demiş. Başka n'olsun, garı yanıyo, deyivirmiş. "Ee bubamın tüfeği neyi nerde?". "Aç o mağzayı, herşey orda". Ordan tüfeği omuzlar, gider oğlan. Gider ırmağın kenarına vardı mı, bubasının yedi sene peşine düştüğü guşu vurur. Emme böyle yanar dönermiş guş, tavus guşuymuş. Bir baksan gadifele olu da, böyle döndü mü bişey olu, biz bilmeyiz ya. Ondan kerı gider vurur gelir, süür gelir. "Aman yavrım, padişaha hediye edelim", der, anası. "Bunu buban yedi sene uğraştı vuramadı, gotür bunu padişaha" der. Gotürmüş, padişahın da bir dene haznedarı varmış, padişahın sarayında para garıştırırılmış. Haznedar, oğlana "Bunu bana vir" demiş. O da "Virmem, padişaha hediye edicem" demiş. Padişah, "Ülen avcı Yusuf'un oğlu" demiş, "bubayın yerini duttun, bubanı da godun geçdin. Haydın haznedar, oğlana bir kürek altın virin" demiş. Haznedar gelir, oğlana bir tokat vurur, bir de anasına söger. Küreğin böyle yumru yeri var ya böyle dutsan çok alır böyle dutsan az alır. Oraa bicelik altın gelmiş, onu virmiş. Ağlaya ağlaya gitmiş, "Ana" demiş, "Tavus guşunu haznedara virmedim de bana böyle etdiler". "Olsun yavrım etsinler" demiş. Garı çemberinin ucuna çıkılamış altını. Ondan kerı gayrı padişahın haznedarı, oğlana kinikmiş. Oğlan tavus guşunu kendisine virmedi diyi. "İşte bu tavus guşuna ne yakışır". Haznedar, "Padişahım, filan yerden fildişi gelse tavus guşunun tüyü de üstüne serilse olur" demiş. "Ee kim getirecek onu, nerden bulcaz ya?". "Avcı Yusuf'un oğlu getirir, getirirse getirir, getirmezse cellat" demiş, haznedar. Hani kinikedı gayrı ya. Ööle olunca oğlanı çağırılmışlar. Padişah, "Oğlum" demiş, "işte gidip fildişi getireceksin iki çuval, böyle olucak". Ee bişey bilmez oğlan. Gelmiş anasına ağlamış, ay anam bana böyle etdiler deyı. "Ağlama oğlum" demiş, "Padişaha sööle" demiş, "eli golu uzun" demiş, "gendi indiri, gendi bindiri, gendi durur, gendi yürür bir payton hazırlasın" demiş. "Kırk tuluk şarap virsin" demiş, "Kırk kelpetin alsın, kırk da cariye" demiş. "Ondan kerı adamları al" demiş, "Git filan yerdee göle kırk tuluk şarap dök" demiş. "Gelen filler iğer, zerhoş

olur, bayılır düşer, dişlerini sökün" demiş. Ne çoğaldalım, dişlerini sökmüş, çuvaldara doldurmuşlar. Oğlan gelmiş, teslim etmiş. "Haydi haznedar, oğlana bir kürek altın vir" demiş padişah. Haznedar, bir tokat atmış, bir anasına söğmüştü, küreğin ters yanını dutmuş, altınlara daldırmış, çukur yerine bicecik altın gelmiş, onu virmiş. Oğlanın anası bunu da çemberinin diğer ucuna çıkılamış. Ondan kerî bir hafta geçerek buna ne yakışır, hani bunun üstüne ne yakışır. "Bunun üstüne" demiş haznedar, "gider gelmez dağından incinen mercan geli de üstüne cizilise, o zaman olu". Ee gider gelmez dağı bu, giden gelmezmiş. "Nabal gelicek" demiş padişah. "Avcı Yusuf'un oğlu getirir" demiş haznedar, "getirirse getirir, getirmese cellat" demiş. Hani illi, oğlanı yoğ edecek. Gelmiş anasına. "Yavrım", demiş, "Allah itsin, buna bişey diyemem, avcılık olsa her yolunu bilirin amma" demiş, "bu gider gelmez dağı. Git oğlum" demiş. Gide gide gide gitmiş, bir bunarın başına varmış, ekmeğe yerken ak sakallı bir goca gelmiş. Hızırımış. "Selamün aleyküm", "Aleyküm selam". Onunla yemiş. "Nere giden oğlum". "İşte emmi, böyle böyle hal kifayet, ben bir avcı Yusuf'un oğluyum, bana böyle böyle etdiler, ben oraa giderim". "Ay yavrım, yanlış gelmişsin emime" demiş, "gençliğine gıyılmaz" demiş. "Gel yum gözlerini oğlum" demiş. Doldurmuş iki çuvala incinen mercanı yüklemiş, "Hadi oğlum git" demiş.

Türkü çığıra çığıra padişahın yanına geliyorumuş. "Bak şunun işine bak" demiş, haznedar. Gelmiş, onu da cizmişler. Padişah, haznedara "Bir kürek altın virin" demiş. Haznedar, oğlana bir tokat atmış, bir anasına söğmüştü, küreğin tersiyle bicecik altın virmiş. Garı bunu da çemberinin ucuna çıkılamış. Onun hepisini ittikten kerî, "Daha ne yakışır buna?" demiş, padişah. "Çineme Çin padişahının gızı geli de sana gelin olusa, o yakışır" demiş, haznedar padişaha. "Ee bunu kim getirir?". Haznedar, "Avcı Yusuf'un oğlu getirir, getirmese cellat". İlle kinikdi gayrı. Oğlan çıkmış yola gine. Giderkene birisi, çamı söker hurdan huraya dikerimüş. Selam verip aldıktan kerî, adam bunun gider gelmez dağından inciyen mercan getiren yiğit olduğunu bilmiş, "Beni de yanına yoldaş edermin?" demiş. "Ederim haydi". Onu ordan almış. Taba ileri varmışmış iki karınca, bir buğday tenesini çeğiştirirlermiş. Onu ortasından pölmüş geçmiş oğlan. Ordan taba ileri varmışlarımış, bir değirmen dönerimüş, unu adamın garnına giderimüş. Hiç ayrı yere gitmezimüş. "Nöriin?". "Yiğitlik taslarım". "Ee beni de yoldaş edermin" demiş, oğlana. "Haydın". Onu da alır yanına. Taba ileri varmışlar, bir başka değirmen dönerimüş, suyu hep adamın garnına giderimüş. Onu da ordan almışlar. Bir mebel yere varınca, o çam ağacını sökiüp diken yanındaki çamı çakmış yere, kölkesine yatmışlar. Çin padişahının adamları gelmişler, bunları padişahın huzuruna götürmüşler. "Niye geldiniz?". "Biz padişaha diünürlüğe geldik". Padişah, "Oğlum" demiş. "gızım ne derse o olu" demiş. Gız da "Benim üç şartım var, onlar yerine gelise sizinle gelirim, gelmezse cellatsınız" demiş. "Ee neci?". "Birincisi biteğin içinde arpayınan buğday karışık dolu, sabaha kadaa arpasını buğdayını ayırırsanız ayırırsınız, ayırmazsanız cellat". Ordan karıncalar gelmiş. "Uyu beyim sen, biz ayırırız". Biri bi yandan biri bi yandan arpayı buğdayı ayırıp

V. Propp'un Masal Çözümleme Metodu

yiğmişler. Sabahdan gelmişler ki ayrılmış, bu tamam. Ondan kerî gız dimiş, "dokuz kazan yemek yapıcak" dimiş, "onu bitirirseniz bitirirsiniz, bitirmezsensiz cellat". Dokuz kazan yemek üç kişiyne biter mi? Yemeklere bakmış o garnına un giden, varmış "Korkma beyim ben varın" dimiş. "Müsaade ederseniz yemeklerin düzuna bir bakayım" dimiş. Kazanları başına dikivirmiş, dikivirmiş, "Ee hani yemeniz, gerimiz ne yeycez" dimiş. Ses yok. O da tamam oldu. Yemeği de baş etdiler. Gız gelmiş, "Fırını yakacan" dimiş. Hani fırını gızardacak. "Kıpkırmızı gızardıcan, çıplanıp içine girer de çıkarsanız çıkarsınız, çıkmazsanız cellat". Hani zora sokuyollar. Ondan kerî gızartmışlar. "Gızardı mı?". "Gızardı". "Ee haydın, tamam". O garnına su giden en önden, garnındaki suları fırına püskürtmüş. Fırında buzlar olmuş, hõyle gayalardañ sarkan kimi. "Buyrun" dimiş, su püskürten. Üçü de girmiş çıkmış, bissey yok. Başka diycek galmadı. İş tamam oldu. Gızın dilekleri yerine vardı. Padişah, dimiş, "Gızım senden akıllı, sen gızımdan akıllı. Gızımı size haydın virdim". Gamyonu pırtısını yükletmişler. Avcı Yusufun yandaa yoldaşları, gelen yerinde galmış, gelen yerinde galmış. Oğlannan gız gelmişler. Gız da dimiş "Beni padişahın yanına iletmediceksin, gendi evine ilediceksin". "Hayır, beni keserler" dimiş oğlan. "Kesemez, kimse kesemez, ben varın. Beni sen gendi evine ilet. Ben söölicemi sööleyin, ondan kerî." dimiş, gız. Gayrı gendi evlerine iletmiş, padişaha haber virmiş.

Haznedar, "Padişahım şuna bak şuna, getirdiğini gendine getirmiş de sizi ayağına çağırıyo. Bunun vur boynuna" dimiş. Padişah, "Hayır canım onun da vardır bir diyceği" dimiş. Ne olsa, zengin adamlar şeyli olu. Gayrı varmışlar. Gız anlatmış, hal kifayet bööle bööle, işte bu. Garı da örtüsünü çözmüş. "Tavus gusunu ilette, haznedar, anasına söğdü, oğluna bir tokat vurdu, ihi bir altın hu. İnciyne merceni ilette, anasına söğdü, bir tokat vurdu, ihi altın hu. Fildişini ilette hu. Hindi de Çin padişahının gızı eline teslim." dimiş. Padişah, haznedarı cezalandırmış. Gendi gızı varmış, onu oğlana virmiş, Çin padişahının gızını da gendi almış. Muradına ermiş.

Kaynak Kişi: Cennet Taş; doğum yeri ve yılı: Mersin'in Mut ilçesine bağlı Çukurbağ köyü, 1924; öğrenim durumu: ilkokul; mesleği: ev hanımı.